

Universitat
de les Illes Balears

TREBALL DE FI DE GRAU

DE LA PERIFÈRIA A LA SINGULARITAT: UNA APROXIMACIÓ A L'ALTA EDAT MITJANA A LES ILLES BALEARS (534-903)

PERE FONT ESTELRICH

Grau de: Història

Facultat de: Filosofia i Lletres

Any acadèmic 2022-23

DE LA PERIFÈRIA A LA SINGULARITAT: UNA APROXIMACIÓ A L'ALTA EDAT MITJANA A LES ILLES BALEARS (534-903)

PERE FONT ESTELRICH

Treball de Fi de Grau

Facultat de: Filosofia i Lletres

Universitat de les Illes Balears

Any acadèmic 2022-23

Paraules clau del treball:

Illes Balears, Alta Edat Mitjana, Imperi Romà d'Orient, romà, imperial, alt-medieval, administració, religió, musulmà

Nom del tutor / la tutora del treball **ANTONI MAS I FORNERS**

Autoritz la Universitat a incloure aquest treball en el repositori institucional per consultar-lo en accés obert i difondre'l en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació

Autor/a		Tutor/a	
Sí	No	Sí	No
☒	☐	☒	☐

Resum

L'Alta Edat Mitjana a les Illes Balears sempre s'ha considerat com una "època obscura" de la història. Aquest apel·latiu s'ha justificat per la falta de fonts escrites i proves arqueològiques, però això no impedeix que certs aspectes de l'època s'hagin tractat amb profunditat. La caiguda de l'arxipèlag dins l'òrbita de l'Imperi Romà d'Orient, per una banda, i la irrupció de l'islam en el marc mediterrani, per l'altra, poden fer d'aquesta època de la història de les nostres illes un interessant i singular objecte d'estudi.

Índex

1. INTRODUCCIÓ	5
1.1. JUSTIFICACIÓ I MOTIVACIÓ	5
1.2. OBJECTIUS I HIPÒTESIS	6
1.3. METODOLOGIA I ESTRUCTURA.....	7
2. ANTECEDENTS.....	8
2.1. LES ILLES BALEARS DURANT EL SEGLE V.....	9
2.2. LES ILLES BALEARS DINS EL REGNE VÀNDAL	10
3. LES ILLES BALEARS I L'IMPERI ROMÀ D'ORIENT	12
3.1. LA CONQUESTA	12
3.2. LA (RE)INTEGRACIÓ DE LES BALEARS A L'IMPERI	13
3.3. L'ADMINISTRACIÓ IMPERIAL	15
3.4. SOCIETAT I ECONOMIA.....	16
3.5. ELS CASTELLS ROQUERS	19
3.6. RELIGIÓ.....	21
4. EL TRENCAMENT DEL PODER IMPERIAL: CAP A UN AUTONOMIA ILLENCA?	23
4.1. LES BALEARS: UN TERRITORI PERIFÈRIC	24
4.2. ELS CONTACTES EXTERIORS	25
4.3. LA CONQUESTA MUSULMANA.....	27
5. CONCLUSIONS	28
6. BIBLIOGRAFIA.....	31

1. Introducció

1.1. Justificació i motivació

El present treball té com a propòsit analitzar el període conegut com l'Alta Edat Mitjana¹ a les Balears, posant especial esment en el període en què aquestes formaren part de l'Imperi Romà d'Orient. El marc cronològic escollit per a l'estudi és entre el 534 i el 903, fent una breu contextualització de la situació immediatament prèvia. El perquè de la tria d'aquestes dues dates seria definit per la importància que tengueren dins l'Alta Edat Mitjana de les illes. La primera fita seria la conquesta de les Balears i les Pitiüses duta a terme per l'exèrcit imperial entorn del 534, tot just després de finalitzar la campanya al Nord d'Àfrica contra el regne vàndal, cosa que significà un retorn a l'esfera romana d'influència. Mentre que la segona correspondria a la conquesta i assentament definitius dels musulmans andalusins l'any 903, que marcà així un reacoblament de l'arxipèlag amb l'escenari polític peninsular.

En el cas de les Illes Balears, podríem considerar que l'Alta Edat Mitjana abraça el període comprés entre el 476, amb la desfeta de l'Imperi Romà d'Occident, i la ja dita conquesta musulmana del 903. Aquest és un dels períodes menys tractats i sobre el qual es tenen menys coneixements de tota la història de les Balears. Això es deu, en gran manera, a la falta de documentació escrita de l'època o que en faci referència. La poca documentació que tenim són petites troballes com ara butlles, monedes i segells, o petites mencions a fonts externes. Per contra, d'on més informació s'ha extret, i es pot aconseguir, és de l'arqueologia. Com a prova tenim una quantitat substancial de jaciments alt-medievals repartits per les diferents illes, sigui en forma de basíliques o fortificacions². Les troballes realitzades en aquests indrets han servit per a donar una mica de llum damunt el que és un període considerablement extens de la història de les Balears³. Però cal dir

¹ Període que comprèn també allò que, des de la perspectiva de la Història Antiga, pot ser anomenat Antiguitat tardana.

² Alguns d'aquests jaciments són: Son Peretó, el Castell de Santueri, el Castell del Rei, el Castell d'Alaró, Son Fadrinet, Cas Frares, el Monastir de Cabrera, la Basílica de Son Bou, etc.

³ La importància de l'arqueologia en aquest camp d'estudi ja fou assenyalada per Rosselló Bordoy a l'article *Los siglos oscuros de Mallorca* (1973).

que el percentatge de jaciments d'aquesta època excavats és extremadament baix (Marimon Ribas, 2018, p. 346). Això es pot deure principalment a una manca de recursos per part dels arqueòlegs i, com ja s'ha esmentat, a la manca de fonts escrites de l'època que ens ajudin a determinar l'àrea d'assentament i freqüentació de la població. En definitiva ens trobam que el tractament d'aquesta època a les illes és relativament complicat.

A parer nostre, és important l'estudi d'aquesta època i l'anàlisi del que sabem perquè es tracta d'una part important, quant a extensió temporal, de la història de les Balears. És una realitat que culturalment no es connecta de forma directa amb la nostra, però com a historiadors és necessari estudiar tots els períodes històrics que s'hagin donat o que hagin format part les nostres illes. La recerca de coneixement històric és una acció que ha d'anar més enllà de les relacions culturals amb el present i, per aquesta raó, consideram que aquest treball pot tenir un cert interès per la recerca històrica.

1.2. Objectius i hipòtesis

Aquest treball té diversos objectius. El principal és concretar i perfilar algunes qüestions al voltant de l'Alta Edat Mitjana a les Balears que consideram especialment rellevants. Aquest aspecte fa referència tant a les formes de vinculació política com a les transformacions i canvis ocorreguts durant aquesta època. Al llarg dels darrers trenta anys s'han dut a terme un seguit de publicacions i estudis referents a aquest període, on s'han exposat troballes, i s'han formulat preguntes i hipòtesis⁴. Ara bé, l'objectiu d'aquest estudi no és donar resposta a aquestes preguntes, sinó concretar-les, acotar-les en la mesura que sigui possible i fer-ne de noves. Mitjançant la comparació i anàlisi dels estudis i publicacions realitzades sobre l'època, tant d'àmbit illenc com mediterrani, intentarem donar una mica més de llum sobre els popularment coneguts "segles obscurs"⁵ de la història de les Illes Balears. Un altre objectiu és el de fer un recull sumari dels diferents

⁴ Veure especialment els treballs d'Amengual i Batle, Marimon Ribas i Riera Rullan, insertats a l'apartat de bibliografia.

⁵ Terme introduït per Rosselló Bordoy a l'article anteriorment esmentat.

coneixements entorn de l'Alta Edat Mitjana a les illes, donant així una visió general del que sabem sobre aquest tema.

Quant a les hipòtesis, voldríem plantejar algunes qüestions. Sabem que l'arxipèlag balear va passar a formar part de l'Imperi Romà d'Orient, entorn de l'any 534, però no podem determinar exactament fins quan es va perllongar aquesta situació; si va ser fins al 903 o si va ser abans. Per tant, una de les hipòtesis que la historiografia planteja és si les illes continuaren formant part de l'imperi, de forma efectiva o nominal, fins a la conquesta musulmana o si, més aviat, la vinculació amb l'imperi es rompé en algun moment anterior a la dita conquesta. Relacionat amb això, en un moment determinat, sembla clar que les Balears passaren a ser un territori de la perifèria de l'esfera política imperial. Així doncs, es formularia una nova hipòtesi entorn del nivell d'autonomia que podria haver tengut l'arxipèlag envers Constantinoble.

Havent dit això, cal exposar que, com s'ha comentat anteriorment, som conscients que les hipòtesis plantejades no podran ser respostes concretes i ben determinades, ja que actualment no disposam ni dels recursos ni de les eines necessàries per respondre-les. Ara bé, el que sí que es pot fer és posar en evidència totes les qüestions que sorgeixen de l'estudi d'aquesta època i intentar establir un full de ruta o un pla d'acció per a l'estudi de l'Alta Edat Mitjana a les Illes Balears.

1.3. Metodologia i estructura

La metodologia seguida per a la realització del present treball s'ha basat a reunir la informació escrita per diferents autors sobre el tema, amb la finalitat de sintetitzar els principals coneixements que es tenen actualment d'aquesta etapa històrica de les Illes Balears. En general, s'ha seguit una metodologia purament bibliogràfica, per mor que tota la informació que s'ha pogut extreure, prové de les obres i articles que són obra d'altres autors sobre el tema o certs aspectes concrets d'aquesta època. També hem comparat les asseveracions entre els diferents autors en alguns aspectes concrets del treball per així poder enriquir la feina feta.

Un altre aspecte a comentar són les tries metodològiques que hem adoptat per a la realització del treball. Volem destacar el perquè de l'ús del terme romà o imperial, en lloc de bizantí. (I és que) hem considerat que el terme bizantí no és adequat per a parlar de l'Imperi Romà d'Orient en aquesta època, ja que encara hi ha una clara identificació ideològica amb el món romà, a més d'una pretensió de restabliment de les antigues fronteres de l'imperi. Però, no només hi ha aquesta raó, sinó que també ens hem plantejat que les Balears no són ben bé conquerides per un imperi aliè a la realitat sociopolítica insular, sinó que es tracta d'un imperi que es reconeix dins la romanitat i que, per tant, també reconeix la romanitat pròpia de les illes.

Pel que fa a l'estructura del treball, hem decidit optar per una divisió en dos grans blocs cronològics, els quals s'explicaran i es justificaran més endavant. Dins aquests dos grans blocs s'abordarien ja temes i aspectes més concrets, estretament relacionats amb la divisió cronològica, com poden ser: administració, territori, economia, religió i poblament. Posteriorment a tot això, es realitzaran les pertinents conclusions sobre el treball realitzat. També cal dir que hem optat per establir una breu contextualització tant per situar les Balears dins del marc internacional, com per veure quina havia sigut l'evolució de la societat insular fins moments abans de la conquesta del 534.

2. Antecedents

En aquest primer apartat tractarem els antecedents directament anteriors a la conquesta de les Balears per part de l'Imperi Romà d'Orient. Abans, però, voldríem dedicar un moment a justificar la cronologia emprada per a aquest treball, que està dividida en dues etapes. Tradicionalment, s'ha emmarcat la presència romana a l'arxipèlag entre els anys 534-903: la primera data marca la conquesta per part d'Apol·linar i l'exèrcit imperial (Amengual i Batle, 1992, p. 329; Marimon Ribas, 2014, p. 125) i la segona marca la definitiva conquesta musulmana. Ara bé, la recerca realitzada per a dur a terme aquest treball ens ha dut a proposar una separació de la cronologia en dues etapes diferenciades

en certs aspectes. La primera comprèn els anys 534-707 i emmarcaria les Illes Balears des del moment en què són conquerides i integrades dins l'Imperi Romà d'Orient, coincidint amb l'època de la seva màxima expansió i de més seguretat en el Mediterrani des de la desfeta de l'Imperi Romà d'Occident. A més a més, el 707 està marcat per un fet important dins la història de les Balears, com és la primera ràtzia dels musulmans a les illes, i per tant el primer contacte documentat (Amengual i Batle, 1992, 2023; Marimon Ribas, 2014). La segona etapa que conformaria aquesta divisió cronològica seria entre 707-903, la qual està marcada per un major contacte amb el món musulmà i una possible pèrdua de connexió amb la metròpoli oriental, fins que, com ja s'ha dit abans, s'arriba al 903 amb la conquesta i l'assentament definitiu dels musulmans, en aquest cas andalusins, a l'arxipèlag balear.

2.1. Les Illes Balears durant el segle V

El segle V va ser un segle de transformacions importants per a les Balears. Sembla que durant els darrers anys del segle anterior, s'havien separat de la província d'*Hispania Tarraconense* per així esdevenir una província pròpia, que seria coneguda amb el nom d'*Insulae Balearum* (Marimon Ribas, 2014, p. 114). Hi ha hagut diverses especulacions entorn d'aquest fet, ja que esdevenir una província pròpia implica un major desenvolupament de les institucions i un augment del poder d'aquestes, però en paraules de Marimon Ribas (2014, p. 115):

“[...] aquesta provincialització no va ser altre cosa que la plasmació legal d'una autonomia que a la pràctica es donava des d'un moment immediat a la conquesta romana; i és que històricament la insularitat sempre ha conferit a les illes un caràcter especial.”

Ara bé, aquest caràcter especial que donava la insularitat no s'ha de confondre amb una resistència al món romà, sinó com una característica a tenir en compte a l'hora d'estudiar l'esdevenir històric de les illes. De fet, és en aquest segle quan, amb molta probabilitat, es produeix la total -o quasi total- cristianització del territori balear impulsada pel bisbe Sever de Menorca (Amengual i Batle, 2003, p. 159). La dita cristianització

formava part de la política religiosa general adoptada després de l'oficialització del cristianisme com a religió de l'imperi, per part de Teodosi I. Aquest procés es va dur a terme dins d'un context en el qual a les Balears hi havia importants comunitats d'origen jueu que havien ocupat càrrecs prominents dins de l'administració local i, per tant, tenien certa influència (Amengual i Batle, 2003, p. 160). Segons se'ns deixa veure a través de la documentació coetània, Sever i les autoritats cristianes van dur a terme de forma efectiva la conversió de tota la població balear, fos a través de la pressió o de la coacció (Amengual i Batle, 2022, p. 209). El que és cert és que cap al primer terç del segle V la gran majoria de la població ja era cristiana i vivia plenament dins la romanitat. Així ens ho indiquen la construcció de basíliques i monestirs arreu de les illes, la quantitat de fonts epigràfiques del Baix Imperi o la constatació a través de les fonts coetànies del domini del llatí per part de la població local (Amengual i Batle, 2022, p. 270-271). Aquesta realitat, només es veuria colpejada per la irrupció dels vàndals en l'esdevenir polític balear.

2.2. Les Illes Balears dins el regne vàndal

Abans de la conquesta per part de l'Imperi Romà d'Orient, les Balears havien sortit de l'Edat Antiga sota domini vàndal. Aquest poble, d'origen germànic, havia penetrat per la Península Ibèrica entorn de l'any 409 (Halsall, 2012, p. 133). Va ser en el 429 que aquests van travessar l'estret de Gibraltar cap a Àfrica, fugint dels enfrontaments amb romans i gots, i van acabar fundant un nou regne a la zona de l'actual Tunísia, amb Cartago com a capital (Halsall, 2012, p. 133). El nou regne vàndal, no només tenia una extensió considerable, sinó que posseïa de les millors terres de cultiu del Mediterrani Occidental, obtenia un gran control de les rutes marítimes i tenia una de les flotes més potents d'aquell moment, la qual havien pres dels romans amb la conquesta de Cartago (Cameron, 1998, p. 192). Una vegada establert en control sobre els nous territoris, els vàndals van començar a conquerir les illes del Mediterrani Occidental amb la seva nova flota, per així assegurar-se un millor control de les rutes (Cameron, 1998, p. 192). És en aquest marc que arriben a les Balears i les conquereixen en el 455, el mateix any en el qual saquegen Roma (Marimon Ribas, 2014, p. 119). Sobre l'organització administrativa que agafà el regne, el

més segur és que es mantinguessin moltes de les institucions romanes que encara funcionaven, mentre que la nova elit vàndala ocupava els llocs socials i polítics més prominents (Azzara, 2004, p. 74).

Pel que fa a les Balears sota domini vàndal, segons un fragment de la *Historia persecutionis africanae prouvinciae*, obra escrita pel bisbe africà Víctor de Vita en el 484, aquestes formarien part d'una província anomenada *Insulae Sardiniae* (Cameron, 1998, p. 202; Marimon Ribas, 2014, p. 119), que es pot deduir que fa referència a l'illa de Sardenya. Per tant, amb aquesta informació podríem suposar que les nostres illes van estar sota la circumscripció administrativa de Sardenya. Ara bé, no sabem si aquesta condició es va modificar ni quin era el grau de domini de l'arxipèlag, tot i que tampoc podia ser molt elevat si tenim en compte que només eren uns 85.000 els vàndals que travessaren l'estret de Gibraltar cap a Àfrica en el 429 (Halsall, 2012, p. 134). Aquesta dada demogràfica, que pogué anar modificant-se amb el temps, és important perquè és un limitador a l'hora d'establir mecanismes de control del territori, tenint en compte que els vàndals eren una minoria en comparació amb la gran població que hi havia a la zona que varen ocupar. Per tant, sostenir un control efectiu de les Balears degué ser, com a mínim, complicat. El més probable és que els vàndals establiren una sèrie de mecanismes de col·laboració amb les elits locals per assegurar-se el control del territori.

En definitiva, la conquesta vàndala de les Balears no va significar grans canvis momentanis en l'àmbit local, però sí que va desplaçar l'arxipèlag del marc territorial de la Península Ibèrica. L'esdevenir polític balear no es tornaria a enllaçar amb l'ibèric fins la incorporació del territori a al-Andalus a l'any 903. Altrament, el domini vàndal acabaria de forma sobtada l'any 534 amb la conquesta duta a terme per Apol·linar, en el marc de l'expansió de l'Imperi Romà d'Orient pel Mediterrani Occidental.

3. Les Illes Balears i l'Imperi Romà d'Orient

En el 534 les Balears passen a formar part de l'Imperi Romà d'Orient, després de la caiguda del regne vàndal al Nord d'Àfrica. L'arxipèlag es va constituir com un dels dominis més occidentals del territori imperial durant bona part de l'Edat Mitjana (Marimon Ribas, 2014, p. 124). Ara bé, quin va ser el grau de dominació? Com va afectar aquesta a l'esdevenir històric balear? Quina funció van tenir dins de l'entramat territorial de l'Imperi? Aquestes són algunes de les preguntes que intentaré desglossar i aclarir en la mesura que em sigui possible en el present treball.

3.1. La conquesta

L'any 533, l'Imperi Romà d'Orient comença l'execució d'una campanya que feia temps que es plantejava: la recuperació dels territoris occidentals que havien format part de l'Imperi Romà, també anomenada *Recuperatio imperii*. Aquesta campanya, orquestrada per l'emperador Justinià I (527-565), començà amb la conquesta del regne vàndal del Nord d'Àfrica, després de tota una sèrie d'episodis i tensions amb el rei Gelímer (530-533) (Marimon Ribas, 2014, p. 123-124). Amb una ràpida victòria de les tropes del general Belisari, aquest ordenà al seu subordinat Apol·linar -un militar italià al servei de l'emperador- el sotmetiment de les Balears, ja que inicialment havien quedat fora de l'òrbita de control bizantí (Marimon Ribas, 2014, p. 124).

Pel que narra Procopi de Cesarea -historiador bizantí que documentà pràcticament tot el regnat de Justinià I- sembla que la conquesta de l'arxipèlag no presentà molts problemes degut a les poques línies que hi dedica al fet (Amengual i Batle, 1992, p. 330). Segons els estudiosos, el més probable és que, en els moments posteriors a la conquesta, la governació i administració del territori degué caure sobre el propi Apol·linar (Amengual i Batle, 1992, p. 330; Marimon Ribas, 2014, p. 125), hipòtesi a la qual don suport, ja que és la deducció més lògica a falta de més informació. Amengual i Batle (1992, p. 330) dona un argument del tot il·lustrador, comparant els verbs que emprà Procopi per referir-se a

l'acció d'Apol·linar, pel fet que en aquest cas usa “confiar” i en altres expedicions usa “enviar”. Per tant, es podria deduir que “confiar aquelles illes a Apol·linar” també implicava la seva governació.

En referència al perquè de la conquesta, es pot especular entorn de les diferents possibilitats. Podríem parlar de la intenció de neutralitzar un possible reducte de resistència vàndala o per por al desenvolupament de pràctiques de pirateria a les illes, però la tesi que suport és que tot això serien excuses per prendre el control d'un arxipèlag clau en el control de les rutes marítimes del Mediterrani Occidental. Aquesta motivació no era nova, sinó que seguia el mateix patró establert pels romans segles abans, en la seva conquesta de l'arxipèlag (Marimon Ribas, 2014, p. 15)

3.2. La (re)integració de les Balears a l'imperi

Una vegada conquerides, les Balears passaren a integrar-se dins l'entramat administratiu imperial. Aquí ens trobam que el paper que tengueren i la jurisdicció a la qual foren adscrites en un primer moment les illes no està molt clara. En el 534, Justinià reorganitzà els territoris recentment conquerits mitjançant la creació de la prefectura d'Àfrica, amb Cartago com a capital (Amengual i Batle, 1992, p. 333). Amb aquesta informació es confirmaria que les Balears foren integrades dins de la prefectura, però no s'especifica dins quina de les set províncies quedava adscrita. En aquest sentit, tenim dues grans possibilitats plantejades per altres autors. Amengual i Batle (1992, p. 334) defensa que el més probable és que les illes fossin integrades dins de la província de Mauritània II, ja que Justinià tenia la intenció de restaurar la diòcesi d'Hispania i, per tant, d'envair la Península. Aquesta hipòtesi és reforçada per les designacions militars que s'atorgaren a cada una de les províncies, amb especial atenció a la Mauritània II, amb capital a *Septem* -actual Ceuta-, per una més que possible invasió de la península (Amengual i Batle, 1992, p. 334-335). Tenint en compte aquesta informació, les Balears esdevenen un enclavament important per a una futura campanya ibèrica. Per tant, no és arriscat suposar que podrien haver estat integrades dins la Mauritània II.

D'altra banda, Marimon Ribas també planteja que no s'ha de descartar que pot ser l'arxipèlag hagués quedat integrat dins la província de Sardenya, on estava durant el domini vàndal, per així no alterar el mecanisme administratiu que es podia haver format (Marimon Ribas, 2014, p. 127). Tot i això, aquesta possibilitat seria una solució temporal, ja que la integració de Sardenya dins la diòcesi d'Àfrica només es va mantenir fins una vegada acabada la conquesta de la Península Itàlica (Amengual i Batle, 1992, p. 335), cosa que implicaria una reestructuració territorial posterior per separar les Balears de l'àmbit administratiu itàlic.

Aquesta reassignació territorial es podria haver donat entre el 591 i el 603, amb les reformes territorials impulsades per l'emperador Maurici (582-602), ja que a l'obra de Jordi de Xipre *Descriptio Orbis Romani*, les Balears apareixen integrades dins de la Mauritania II (Amengual i Batle, 1992, p. 338; Marimon Ribas, 2014, p. 127-128). Tot i que aquí tenim confirmació de la pertinença de l'arxipèlag a una província concreta, no podem afirmar que en el moment immediatament posterior a la conquesta passés a formar part de la Mauritania II, ja que el document anomenat es troba dins d'un context de reorganització territorial, a més que es realitzà dècades després de la conquesta. Per tant, que en aquesta obra les Balears surtin integrades dins la Mauritania II, no descarta l'altra hipòtesi de continuïtat amb Sardenya.

Finalment, cal fer referència al títol d'aquest apartat. Per què reintegració i no integració? Doncs per una raó: com ja s'ha dit en un apartat anterior, creim que les Balears no foren conquerides per una entitat aliena a la realitat romana preexistent a la conquesta, sinó que aquesta acció de conquesta formava part de la *Recuperatio imperii*, un projecte militar, polític i ideològic que pretenia restaurar l'Imperi Romà amb les seves antigues fronteres i institucions. Per aquesta raó, creim que el terme reintegració és correcte, ja que es tractaria de la tornada de les Balears dins del món romà, no només des d'un punt de vista territorial, sinó també des d'un punt de vista cultural i polític.

3.3. L'administració imperial

Un dels aspectes més importants a analitzar és la presència de l'administració imperial, per així poder aproximar-nos al paper que tingueren les illes dins l'Imperi Romà d'Orient. Com ja s'ha dit amb anterioritat, és molt probable que un govern de caràcter militar fos el que s'implantés just després de la conquesta (Marimon Ribas, 2014, p. 125), tot i que no es pot confirmar de cap forma. En algun moment posterior s'hagué d'estructurar l'entramat cívi-administratiu a les Balears, ja que a partir del segle VII trobam set segells que evidencien la presència d'autoritats administratives pròpies de l'Imperi Romà d'Orient (Marimon Ribas, 2018, p. 339; Nadal Cañellas, 2006, p. 326).

Enumerant-los de forma ràpida: 1. Joan (sense títol específic); 2. Jordi (prefecte honorari); 3. Sergi (duc); 4. Joan (cònsol i guàrdia de corps); 5. Teodot (cònsol); 6. Gòrdios (arcont de Mallorca); 7. Jordi (prefecte honorari) (Marimon Ribas, 2018, p. 340-341). Aquests són els set segells que es van trobar al jaciment del castell de Santueri. Cada un d'ells té una cronologia diferent, però cap sembla ser anterior a la segona meitat del segle VII (Marimon Ribas, 2018, p. 342). Els càrrecs que apareixen als segells no tenen per què traduir-se en autoritats assentades a les Balears, però, tenint en compte que aquests segells són una forma de donar autenticitat i oficialitat a les cartes (Nadal Cañellas, 2006, p. 326), sí que es pot assumir que aquests personatges tenien algun tipus de responsabilitat damunt l'arxipèlag.

En relació amb la datació dels segells, un dels fets més interessants és que cap d'ells s'ha datat amb anterioritat a la segona meitat del segle VII. La falta d'evidències sobre l'administració bizantina durant el primer segle de dominació ens impedeix fer una aproximació a aquesta primera època. Una de les raons per les quals podria ser que no es tinguin evidències d'aquesta època és perquè, en aquell moment, les Balears no eren una prioritat de la política imperial, ja que la gran majoria d'esforços d'aquesta van anar dirigits, principalment, a la conquesta i manteniment dels territoris de la Península Itàlica. Cal remarcar que això és una especulació pròpia i que també podria ser que aquesta falta d'evidències es degui a les escasses investigacions i excavacions arqueològiques (Nadal Cañellas, 2006, p. 339).

Sobre la titulació dels personatges que apareixen als segells, volem esmentar que els que daten del segle VIII es comentaran més endavant, mentre que ara posarem el focus en els segells 1 i 7, dels quals el primer no s'especifica el títol mentre que del segon se'n diu que és prefecte honorari. El segon crida l'atenció pel seu càrrec, ja que el prefecte honorari era un tipus de jutge de la ciutat, tot i que a l'època en la qual es data el segell ja havia aparegut el sistema de temes⁶, el qual deixà el càrrec amb atribucions de recaptació d'imposts i la supervisió dels pesos (Marimon Ribas, 2018, p. 340). L'existència d'aquests tipus de càrrecs evidència un cert seguiment a l'arxipèlag de l'estructura imperial general. A més, aquest segell va ser trobat a Ciutadella (Marimon Ribas, 2018, p. 340), cosa que podria implicar que aquest personatge tengués responsabilitat sobre aquesta ciutat. Tot i això, s'ha de reconèixer que, avui en dia, no se sap amb certesa si els personatges que apareixen en els segells són receptors o emissors de les missives (Marimon Ribas, 2014, p. 158; Nadal Cañellas, 2006, p. 329). Ara bé, no tenir resposta a aquesta incògnita no impedeix que la presència d'aquests segells siguin una prova ferma de la pertinença de les Illes Balears a l'Imperi Romà d'Orient (Nadal Cañellas, 2006, p. 326), ja que l'existència d'aquestes missives segellades implica que els emissors i els receptors havien d'estar integrats dins l'entramat administratiu imperial (Marimon Ribas, 2014, p. 158).

3.4. Societat i economia

No podem parlar d'aquesta època de la història de les Balears sense parlar de dues qüestions clau: la societat illenca i la seva economia. Per parlar de societat durant aquesta època, s'ha de parlar de religió. Aquesta és un dels principals elements d'articulació de la societat altmedieval. A més, en el cas de les Balears, en aquesta època, la major part de les evidències i relats provenen de fonts eclesiàstiques, sigui en forma de carta o butlla (Amengual i Batle, 1992, p. 382, 2005, p. 94). A més, en aquest moment ens trobam amb unes illes cristianitzades pràcticament al cent per cent (Amengual i Batle, 1992, p. 302, 2022, p. 269). És important remarcar la rellevància del paper de la religió a l'arxipèlag en

⁶ Sistema de divisió territorial adoptat per l'Imperi Romà d'Orient a partir de la segona meitat del segle VII.

el moment en què ens trobam. Aquesta religió cristiana és la que articula quasi tota la vida de la població (Amengual i Batle, 2005, p. 107; Marimon Ribas, 2014, p. 157), almenys fora de les ciutats, ja que la majoria dels jaciments que trobam d'aquesta època són basíliques i monestirs com és el cas de Son Peretó, Cas Frares, Son Bou, Son Fadri net o el monestir de Cabrera. A més, la majoria d'aquestes construccions van associades a un nucli poblacional laic, la qual cosa dona suport al fet que la religió fos un element rellevant dins la societat.

Sobre els nuclis de població a les Illes Balears durant aquesta època, no hi ha manera de saber de forma aproximada el nombre de pobladors de les diferents illes, però és important tenir en compte que, segurament, ens trobem en un moment de despoblament generalitzat, ja que no existeix un poder central fort que pugui protegir i reaccionar davant les adversitats a les quals pogué estar subjecta la població (Marimon Ribas, 2014, p. 178-179, 2018, p. 2). Una vegada dit això, el que sí que és evident el procés de ruralització que es va donar a les illes. Tot i que la gran majoria de nuclis poblacionals fundats durant l'antiguitat com Palma, Pollentia, Iamo, Mago o Ebusus (Amengual i Batle, 2023, p. 148) seguiren en ús, veieren la seva població reduïda, cosa segurament produïda a partir de les inseguretats enfront d'atacs violents des de l'exterior (Riera Rullan et al., 1999, p. 337). Aquest fet es veié plasmat en un èxode rural de bona part de la població, ja que trobam nuclis d'habitatge dispersos més cap a l'interior de l'illa, sempre relacionats amb una basílica (Amengual i Batle, 1992, p. 302; Marimon Ribas, 2014, p. 178, 2018, p. 342) o amb una fortificació elevada, com els famosos castells roquers (Marimon Ribas, 2010, p. 3). Però això no implica un abandó de les ciutats ni de les activitats que allà s'hi realitzaven, ja que les autoritats civils i religioses es devien trobar a aquestes mateixes ciutats. Per tant, els ciutadans havien d'acudir-hi per resoldre qualsevol classe d'assumpte burocràtic, judicial o tributari (Marimon Ribas, 2014, p. 178).

Moltes de les ciutats, no només van continuar tenint aquestes designacions de seus administratives, sinó que van preservar bona part dels habitants, tot i la dispersió de part de la població per la ruralia. En el cas concret de Pollentia, se sap que a mitjan segle VI es van reduir considerablement les àrees de defensa de la ciutat mitjançant la construcció

d'un nou recinte emmurallat, més petit que l'anterior (Riera Rullan et al., 1999, p. 341-342). Però això no es traduí en una reducció equivalent de l'àrea d'ocupació, ja que el barri de sa Portella, que quedava a extramurs, continuà ocupat i actiu, si es compara amb la resta d'exemples que segueixen aquesta línia (Riera Rullan et al., 1999, p. 342). Pel que fa a Palma, no hi ha gaires llums que aclareixin les incògnites, més enllà d'evidències d'habitatge i d'enterraments a la zona de Can Muntanyans, en aquest cas a intramurs, i treballs de manteniment a alguns trams de murada (Vallori Márquez, 2019, p. 283). A Menorca, només tenim notícia de la ciutat de Sanisera, al nord de l'illa, la qual també romangué habitada, almenys fins a finals del segle VII i inicis del VIII (Marimon Ribas, 2018, p. 342). Aquest nucli poblacional presenta unes estructures de menys qualitat que les ciutats mallorquines, cosa que es pot atribuir a un procés de decaïda poblacional, que culminaria amb l'abandonament del nucli urbà (Marimon Ribas, 2018, p. 342). Referent a les Pitiüses no hem pogut trobar informació referent a aquesta qüestió, cosa que es pot deure a la falta d'excavacions arqueològiques enfocades a aquesta època. És interessant veure que Pollentia i Palma es podrien incloure dins de les ciutats i castells fronterers en què, durant l'època de Justinià, es reduïren les àrees d'estructures defensives per a afavorir una millor defensa de l'indret (Amengual i Batle, 1992, p. 336; Marimon Ribas, 2014, p. 177; Riera Rullan et al., 1999, p. 341). A trets generals, sembla que tant Palma com Pollentia seguiren els esquemes de les ciutats altmedievales d'aquell moment: un procés de ruralització de la població, acompanyat d'un progressiu desmantellament de la graella urbana típica del món romà (Vallori Márquez, 2019, p. 283), però sense que això significués un abandó de les ciutats, comptant també amb un probable manteniment i/o recuperació de les institucions municipals de l'època baiximperial (Marimon Ribas, 2014, p. 178).

Pel que fa a l'economia de les illes, no es pot saber res amb precisió, però és ben segur que es seguís explotant el mateix sistema de vil·les que s'havia desenvolupat durant l'època del Baix Imperi a la resta de territoris, mantenint l'agricultura com a principal sector de l'economia, amb la clàssica tríada mediterrània: oli, vi i cereals (Marimon Ribas, 2014, p. 165). Si és cert que durant els primers moments de l'Alta Edat Mitjana

s'arrossegava una política impositiva amb molta càrrega damunt la població, s'ha de dir que no degué afectar en excés al benestar econòmic, ja que l'arribada de mercaderies a les Balears va continuar sense interrupcions importants, almenys fins a les primeres incursions musulmanes (Marimon Ribas, 2014, p. 164). Un element important a remarcar és que, molt probablement, la distància social i econòmica entre les classes altes i baixes de la societat degué anar en augment, procés que ja havia començat durant els darrers anys de vida de l'Imperi Romà d'Occident (Marimon Ribas, 2014, p. 156). Un exemple il·lustratiu és que mentre a Pollentia trobem un *scaldasalse*, al mateix lloc veiem que constantment s'estan reutilitzant tant materials de construcció com d'ús quotidià (Riera Rullan et al., 1999, p. 343). Perquè aquest exemple ens pot mostrar una hipotètica divisió social accentuada? Doncs perquè l'*scaldasalse* és un element ceràmic de tradició bizantina de gran valor a l'època, en altres paraules, només una família o una persona de classe alta podia accedir a aquests tipus d'objectes (Marimon Ribas, 2014, p. 156). Per tant, mentre que per una banda trobam un indicador de poder adquisitiu, per altra trobam que hi ha una constant reutilització de materials i objectes, tot això en el mateix punt geogràfic. No és un disbarat pensar que a la resta de les illes la situació es degué reproduir en majora o menor mesura.

3.5. Els castells roquers

Havent mencionat les construccions defensives que es feren a les ciutats frontereres sota domini de l'Imperi Romà d'Orient durant aquesta època, és impossible no parlar dels castells roquers que hi ha a les Balears. Abans de res, cal explicar que són aquestes fortificacions. Els castells roquers són aquelles edificacions de caràcter defensiu situades damunt turons rocosos i de difícil accés (Marimon Ribas, 2010, p. 1). Aquestes construccions van ser molt comunes durant l'Edat Mitjana, ja que donaven una doble avantatge als habitants: primer, permetien una àmplia visió, i per tant control, del territori circumdant al castell; segon, es construïen a llocs de difícil accés perquè així la defensa era més fàcil (Marimon Ribas, 2010, p. 2). Actualment es sap de l'existència de fins a cinc castells roquers a Mallorca: els tres principals serien el castell de Santueri, el castell del

Rei i el castell d'Alaró; mentre que a la penya de sa Bastida (Alaró) i al puig de Randa també es poden veure restes de fortificacions, tot i que quasi no són perceptibles degut al deteriorament o a la construcció d'altres edificacions a sobre (Marimon Ribas, 2010, p. 3). Sobre les restes de Randa, cal fer menció a que Miquel Barceló va apuntar que aquestes es podien tractar del *Qastil al-'uyun*, que apareix al Llibre del Repartiment i que tradicionalment s'havia identificat amb el castell d'Alaró (Amengual i Batle, 1992, p. 337). Aquestes edificacions complien amb una doble funció molt clara: la primera, ja dita, és la d'un major control sobre el territori gràcies a l'altura; i la segona, servir de refugi a la població de les zones rurals en cas d'una incursió forana (Marimon Ribas, 2010, p. 2). I és que molts dels nuclis de població situats a la ruralia, com el jaciment de la Punta de sa Bateria (Portocolom) o Ca's Frares (Santa Maria), es trobaven prop d'algun d'aquests castells (Amengual i Batle, 1992, p. 336). A més, aquest fet es veu reforçat pels alts índexs de freqüentació que es veuen al diferents castells en forma de cultura material (Marimon Ribas, 2018, p. 343)

Ara bé, quins són els orígens d'aquestes fortificacions? Doncs hi ha diverses opinions. Per a Marimon Ribas (2010, p. 4) aquestes edificacions defensives podrien tenir el seu origen en els *tumuli* que observen els romans durant la conquesta del 123 aC i que després construirien unes primeres fortificacions, ja que tradicionalment s'havien identificat com a talaiots, però l'autor argumenta que, per als romans, l'equivalent de talaiot podria ser *turris* i no *tumuli*, per tant aquest podria ser un antecedent. D'altra banda Amengual i Batle (1992, p. 337), sense negar l'element dels *tumuli*, però sense fer-hi referència, és més partidari de que aquests castells foren construïts en base a la situació de *limes* en la qual havien quedat les Balears després de la conquesta, per així poder facilitar la defensa del territori davant un possible atac. El que és ben segur és que aquestes construccions van jugar un gran paper pel que fa a la composició territorial i el control militar de la Mallorca altmedieval. Pel que fa a la resta d'illes, per ara no s'han trobat restes d'aquestes fortificacions, però és probable que si les trobam a Mallorca, també les trobem a la resta d'illes.

3.6. Religió

Com ja s'ha comentat amb anterioritat, en el moment en que les Balears tornen a estar dins l'òrbita imperial, la cristianització d'aquestes ja s'ha dut a terme amb un gran èxit, en bona part gràcies a les polítiques de bisbes com Server, els quals incentivaren, a la vegada de pressionaren a la població no cristiana -especialment la comunitat jueva- a la conversió (Amengual i Batle, 2022, p. 209). Sembla que durant aquesta època, les estructures eclesiàstiques seguiren pràcticament intactes en comparació a l'administració vàndala i de l'Imperi Romà d'Occident. La denominació dels diferents bisbes continuà sent la mateixa -bisbe de Mallorca, bisbe de Menorca i bisbe d'Eivissa-, però cal fer esment al fet que, normalment, les denominacions dels bisbes solien anar lligades a una ciutat concreta (Amengual i Batle, 2003, p. 162). Però en el cas de l'arxipèlag balear ens trobam que les denominacions bisbals recauen sobre les illes a les quals tenen jurisdicció. Aquest fet es podria observar de diferents formes: pot ser que cap de les ciutats de les illes tengués el renom suficient per ser distingible, però també es pot deure a una densitat poblacional no molt elevada, i que aquesta població es trobava disgregada pel territori (Amengual i Batle, 1992, p. 413).

Es sap que durant els segles VI i VII, es van construir una gran quantitat de basíliques rurals amb respectius assentaments adossats. Aquest fet implicaria que, almenys a la ruralia, la religió era un element central en la cohesió de la població, característica que es va generalitzar durant l'Alta Edat Mitjana. Aquests assentaments amb basílica eren un element presenta a totes les illes i en són alguns exemples: a Mallorca, Son Peretó, Cas Frares o Sa Carrotja entre d'altres (Amengual i Batle, 1992, p. 302); mentre que a Menorca, l'Illa del Rei, Son Bou o Es Cap des Port de Fornells en són d'altres (Amengual i Batle, 1992, p. 308-309); pel que fa a les Pitiüses no hem pogut recaptar informació respecte a les basíliques que pogueren aparèixer allà.

Un altre element de la religió a tenir en compte és el monacat, i en concret el cas de Cabrera. A partir de finals del segle IV i principis del V, arreu del món romà sembla que hi hagué un important auge de la vida monàstica, ja que s'ha documentat que alguns sectors de la població decidiren dur un estil de vida ascètica i monacal, seguint les passes

de Jesus i en contraposició al món romà conegut fins a aquell moment (Amengual i Batle, 2003, p. 161; Riera Rullan, 2023, p. 258). A les Balears tenim el cas del monestir de Cabrera. Aquest és un cas il·lustratiu del que estava passant a tot el món cristià. Un grup de persones decidien abandonar les seves vides, establint-se a un lloc allunyat de la resta de la societat -principalment illes i illots-, practicant l'ascetisme i un mode de vida auster. El monestir cabrerenc, amb bastanta certesa, fou fundat en algun moment del segle V (Riera Rullan, 2023, p. 258), amb la intenció d'establir una comunitat de monjos de possible influència agustina, que era la regla de vida monacal més popular del moment (Amengual i Batle, 1992, p. 393). Sobre aquest monestir, la primera notícia que en tenim és a través de la carta de Gregori Magne al Defensor Johannes de l'any 603, recopilada dins del *Registrum epistolarium* del primer. En aquesta carta, el papa Gregori I encomanava a aquest Defensor Johannes el següent (Amengual i Batle, 1992, p. 392):

“Allà on la gravetat de les culpes demana l'aplicació de la llei canònica, cal que no posem a un costat el que s'ha de corregir, no sia que, fent els ulls grossos, donem força a les accions depravades que, així ho trobam, hem de segar amb la falç de la disciplina. Perquè ens ha arribat la notícia que els monjos del monestir que es troba a l'illa de Capria, situada devora Maiorica, que és també una illa, obren de manera tan perversa i han sotmès les seves vides a diversos crims, que manifesten que, més que servir Déu, lluiten, i ho diem plorant, a favor de l'antic enemic. Tu, respatllat amb l'autoritat que et donen aquestes lletres, dirigeix-te al citat monestir, per informar-te de la vida i costums dels qui allà viuen, mitjançant acurada investigació. D'aquesta manera tot allò que trobis ha de ser arrabassat, tal com ho demana la norma canònica, ho has de corregir imposant les penes corresponents, i has de preocupar-te d'informar els monjos de tot allò que hagin d'observar.”

Aquest document és de gran importància ja que indica clarament l'existència d'una comunitat monacal a l'illa de Cabrera, que especifica que es troba al costat de l'illa de Mallorca. És important, ja que en documents amb més d'un segle d'anterioritat s'havia fet al·lusió a un monestir a l'illa de Capraria⁷, però no s'hauria pogut confirmar, per mor de

⁷ La carta 48 de Sant Agustí (398) anava adreçada als monjos de l'illa de Capraria, però sense especificar-ne la localització. Aquest fet va obrir tot un debat sobre a quina illa feia referència aquesta carta, en el qual Amengual i Batle ha acabat desestimant que aquesta fes referència a la Cabrera balear.

l'existència de diverses illes amb el mateix nom al Mediterrani Occidental (Amengual i Batle, 1992, p. 383). L'existència d'aquest monestir a Cabrera va quedar confirmada amb la troballa de les restes de construccions i dipòsits ceràmics abundants a l'illa durant els anys 70 del segle XX (Riera Rullan, 2023, p. 30), i a les posteriors excavacions i investigacions de Riera Rullan i el seu equip. Els seus treballs han pogut esclarir la falta de documentació entorn al monestir i s'ha pogut concloure, entre altres coses, que el fou un monestir amb molta activitat i freqüentació, especialment durant els segles VI i VII, que coincideixen amb la reincorporació de les Balears dins de l'òrbita imperial, principalment per la gran abundància de ceràmiques que s'han trobat d'aquests segles (Riera Rullan, 2023, p. 31). També és probable que, durant un temps fos un assentament amb una certa prosperitat, ja que es modificà el terreny per poder fer cultius (Riera Rullan, 2023, p. 31). Aquest monestir va tenir el seu "apogeu" durant els segles VI i VII, mentre que sembla que durant el segle VIII entrà en crisi, sense un motiu clar, però probablement perquè aquests tipus de monestirs eren sovint objectius d'atac i saqueig per part de musulmans i normands (Riera Rullan, 2023, p. 276).

4. El trencament del poder imperial: cap a un autonomia illenca?

Com ja hem vist, la pertinença de les Balears a l'Imperi Romà d'Orient, durant aquesta primera època (s. VI-VII) es feu notar, ja fos en forma de documentació oficial, monedes o segells administratius oficials. Però trobem que una vegada entrades en el segle VIII, les illes tornen encara més silencioses. I és que aquest fenomen coincideix en l'entrada definitiva dels musulmans com a potència dins del Mediterrani. L'any 698 marca la caiguda de Cartago a mans de les forces del califa omeia de Damasc (Kennedy, 2007, p. 259). Aquest fet va marcar la desaparició definitiva de l'Exarcats d'Àfrica -o el que quedava d'aquest-, cosa que també suposà la fi del període romà a Àfrica (Kennedy, 2007, p. 258). Les conseqüències que tengué aquest fet sobre l'arxipèlag no tardaren a notar-se,

ja que és a l'any 707 quan trobam el primer contacte entre les illes i el món musulmà, a través d'una operació de saqueig que dugueren a terme els àrabs (Amengual i Batle, 1992, p. 441; Marimon Ribas, 2014, p. 130).

4.1. Les Balears: un territori perifèric

Com hem dit amb anterioritat, els primers contactes amb el món islàmic sembla que serien els detonants per a la ruptura de la fràgil estabilitat insular. Però, per què aquesta era fràgil. Doncs per això cal esmentar alguns fets. Entorn l'any 621, els visigots aconseguirien recuperar les darreres places peninsulars de mans de les tropes imperials, les quals ja devia fer temps que havien abandonat les aspiracions de conquerir la Península Ibèrica (Amengual i Batle, 1992, p. 439). Aquest esdeveniment deixaria a les illes com el territori més occidental de l'Imperi Romà d'Orient, juntament amb Septem, i per tant, aquestes passarien a ser una zona perifèrica de l'imperi (Marimon Ribas, 2018, p. 345). Cal dir que els romans d'orient encara no havien abandonat les seves pretensions universalistes, sinó que el focus d'atenció s'havia desplaçat des d'occident cap a orient, i amb les escomeses de llombards a la Pen. Itàlica i les constants guerres frontereres amb els sassànides (Amengual i Batle, 1992, p. 439-440), era només natural que les Balears acabessin com un territori de la perifèria, no només territorial, sinó política.

A tot això li hem d'afegir el fet que a partir del segon terç del segle VII, l'Imperi Romà d'Orient ha de fer front a l'empesa islàmica des de la Península Aràbiga (Amengual i Batle, 1992, p. 439). De tal magnitud fou aquesta escomesa que cap al 641 tant Egipte com Síria ja havien caigut en mans dels àrabs i a més, a partir del 645, els musulmans donen forma a la seva flota de guerra (Kennedy, 2007, p. 73-74) Les conseqüències que aquests fets pogueren tenir per a les Illes Balears poden ser més importants del que sembla a simple vista. Primer, això significà que es rompia l'hegemonia naval romana per primera vegada des de que va desaparèixer el regne vàndal i, per tant, el Mediterrani es convertia en un mar més insegur (Amengual i Batle, 1992, p. 440). Aquesta inseguretad adquirida en alta mar es va veure accentuada a mesura que els musulmans anaven acumulant

victòries, cosa que a la pràctica va fer que el comerç frenés de forma contundent (Amengual i Batle, 1992, p. 440). També hem de tenir en compte la caiguda de Cartago a l'any 689, que a la pràctica segurament suposà la desaparició d'un lligam directe amb Constantinoble (Amengual i Batle, 1992, p. 441; Marimon Ribas, 2014, p. 130). Tot aquest conjunt de fets i circumstàncies possiblement generaren un certa inestabilitat a l'arxipèlag, o com a mínim una estabilitat fràgil, la qual es veuria afectada amb la incursió islàmica del 707.

4.2. Els contactes exteriors

A partir de la primer incursió musulmana, les Illes Balears experimentaran un seguit de canvis interns, a més d'altres contactes, tant amb el món àrab com amb altres entitats polítiques. El que l'arqueologia i les fonts documentals que tenim a l'abast ens donen a veure és que es produeix un evident distanciament amb l'administració imperial (Marimon Ribas, 2018, p. 345), pel simple fet que, com ja hem comentat, les illes passen a ser un territori perifèric de l'esfera política romana. Aquest distanciament amb el món romà vengué acompanyat de contactes, cada cop més propers, amb el món islàmic.

El primer de tots, com ja s'ha esmentat, és la incursió del 707 (Marimon Ribas, 2014, p. 130). Les fonts àrabs donen certa ambigüitat a la gesta, ja que una parla de conquesta, mentre que altres parlen de pillatge i saqueig (Amengual i Batle, 1992, p. 442), però per qüestions que veurem més endavant, s'ha descartat que es pugui tractar d'una acció de conquesta (Amengual i Batle, 1992, p. 442; Marimon Ribas, 2014, p. 130). Aquesta operació fou duta a terme per ordre del governador d'Àfrica, Musa ibn Nusayr⁸, que ho encarregà sota direcció d'un dels seus fills, Abd Al·lah ibn Musa (Marimon Ribas, 2014, p. 130). Tal i com ens ho relaten les cròniques musulmanes, sembla que la operació consistí en el saqueig ràpid d'alguns punts de les costes de Sicília, Sardenya, Mallorca i Menorca. Aquestes accions es veuen plasmades en un curiós i polèmic passatge, el qual parla d'uns suposats reis (*muluk*) de Mallorca i Menorca que foren portats front el califa

⁸ Aquest es tracta del mateix personatge que, pocs anys després, duria a terme la conquesta d'al-Andalus.

de Damasc (Amengual i Batle, 1992, p. 446; Marimon Ribas, 2014, p. 130-131). L'aparició d'aquest terme en una crònica musulmana podria donar a entendre una hipotètica independència o gran autonomia de les Balears front a l'Imperi Romà d'Orient, però sobre aquesta qüestió estam d'acord amb la tesi d'Amengual i Rosselló Bordoy (Amengual i Batle, 1992, p. 446-447):

“El títol de *muluk*, que s'havia donat a aquests sobirans balears, sembla indicar que, almenys a les nostres Illes, existia una certa autoritat, investida o no pel poder central (en aquest cas representat pel governador de la província africana) concret a què ens referim - l'Imperi Bizantí-, la qual exercia domini damunt les Illes. És impossible aclarir amb exactitud quina devia ser la vertadera personalitat d'aquests representants del Poder, però el fet de ser coneguts amb el nom de *muluk* em fa creure que aquesta denominació amaga el detentador del poder temporal, ja fos una espècie de governador semi-independent o el cap d'algun nucli pirata”

Aquesta opinió, es veu reforçada quan descobrim que la paraula *muluk*, en el textos àrabs d'índole cronística, es sol emprar amb un sentit molt extens (Amengual i Batle, 1992, p. 447). És a dir, que podria fer referència a un rei com a tal o a una persona que ostenta cert poder polític o militar. Per tant, sense ànim de fer una afirmació rotunda, es probable que aquests *muluk* no fossen més que personatges amb un cert poder reconegut, com a mínim, dins l'àmbit insular. Tampoc podem deixar de banda que durant el segle VIII existeix la possibilitat que l'autoritat territorial de les Illes Balears recaigués sobre Sardenya, tant des d'un punt de vista religiós com des del polític, almenys com a mesura cautelar i provisional després de la desaparició de l'Exarcats d'Àfrica (Nadal Cañellas, 2006, p. 333). És una realitat que la majoria de segells trobats a Santueri pertanyen al segle VIII i que no podem descartar la possibilitat que els emissors de les cartes provinguessin de la dita illa. A més, és interessant veure que un dels segells, trobat a Menorca, pertany a un arcont, càrrec de caire militar que es va començar a designar a aquells territoris més perifèrics de l'imperi durant el segle VIII (Marimon Ribas, 2014, p. 133).

Hem parlat de musulmans, però també hi hagué contactes amb altres entitats polítiques. En són dos casos il·lustratius la demanda de protecció per part dels balears als

francs, entorn de la segona meitat del segle VIII i l'expedició del comte Ermenguer d'Empúries per combatre la pirateria a la Mediterrània entorn l'any 813 (Amengual i Batle, 1992, p. 461-463; Marimon Ribas, 2018, p. 345-346). Sobre la primera qüestió, dir que aquests tipus de fets eren comuns a l'Alta Edat Mitjana, especialment en un moment en que les comunicacions entre territoris fronterers i poder central eren extremadament lentes (Marimon Ribas, 2014, p. 135-136). A més, tenint en compte la convulsa situació interna per la qual passava l'Imperi Romà d'Orient, no és estrany que les autoritats insulars decidissin demanar ajut a una potència veïna i emergent, dit d'altra manera, que les autoritats locals decidiren recórrer als francs per protecció, no té perquè respondre a una ruptura política amb l'Imperi Romà d'Orient, sinó que pot respondre a unes necessitats i condicions puntuals (Marimon Ribas, 2014, p. 136). Pel que fa a l'expedició del comte d'Empúries, en els passatges es fa referència a una acció contra la pirateria a la Mediterrània, però no s'especifica si es va prendre algun tipus d'acció militar en contra o en favor de les Balears. Més aviat sembla que simplement es produí un enfrontament entre les naus comtals i les musulmanes prop de l'arxipèlag (Amengual i Batle, 1992, p. 463).

4.3. La conquesta musulmana

Sense cap tipus de dubte, el segle IX és el més silenciós de l'Alta Edat Mitjana pel que es refereix a les Illes Balears. De fet, les úniques informacions que en tenim són, o bé externes (Amengual i Batle, 1992, p. 463-464; Marimon Ribas, 2018, p. 346) o arqueològiques (Riera Rullan et al., 1999, p. 343). Sabem de dues incursions més durant aquest segle: una primera seria la que va dur a terme Abd al-Rahman II l'any 848, com a represàlia pel trencament d'un tractat o pacte per part dels illencs; i l'altra seria l'acció de saqueig per part dels normands l'any 869 (Amengual i Batle, 1992, p. 464; Marimon Ribas, 2014, p. 136). Aquestes dues accions degueren tenir un impacte important sobre unes illes en clara decadència i abandó per part d'una metròpoli cada cop més llunyana. Però voldríem posar especial atenció a la intervenció per part dels omeies andalusins. Aquesta acció es justifica mitjançant la suposada ruptura d'un pacte anterior, del qual no tenim precedent ni constància, a través de l'atac indiscriminat a algunes nau andalusines

per part dels illencs (Amengual i Batle, 1992, p. 464). Sobre el dit pacte, no podem saber amb exactitud quan s'establí, però hi ha dues possibilitats: que o bé s'establís després de la primera incursió musulmana, o bé en algun altre moment entre aquesta i la mencionada expedició d'Abd al-Rahman II. Tenint en compte que el pacte s'especifica que és amb la potència andalusina (Amengual i Batle, 1992, p. 464), és probable que es tracti d'un tractat firmat de forma posterior a l'acció del 707.

Tot i aquesta incursió, sembla que l'arxipèlag balear no va ser annexionat al territori andalusí, sinó que romangué, molt possiblement, com a tributària del poder musulmà (Marimon Ribas, 2014, p. 136). No seria fins l'any 903 que les Illes Balears i Pitiüses caurién sota el jou andalusí, després d'una campanya de conquesta dirigida per Issam al-Khawlani (Marimon Ribas, 2014, p. 136). Pel que descriuen les cròniques, el que es trobaren els conqueridors foren unes illes amb un retrocés poblacional important (Amengual i Batle, 1992, p. 495), segurament atribuït a les constants incursions foranes i a la inseguretad marítima. De fet sembla que la ciutat de Palma no oferí gaire resistència (Amengual i Batle, 1992, p. 496), a la contra que els castells roquers, els quals foren l'autèntic baluard de resistència illenca, arribant a resistir més de vuit anys en el cas del castell d'Alaró (Marimon Ribas, 2010, p. 8; 2014, p. 136). És interessant remarcar que els conqueridors andalusins es referiren al castell d'Alaró com el castell dels *rum*, és a dir, el castell dels romans (Marimon Ribas, 2018, p. 346), cosa que ens pot donar algunes entresenyas de amb quina entitat política relacionaven a les Illes Balears.

5. Conclusions

Finalment, una vegada tractats els temes i aspectes referents a les Balears durant l'Alta Edat Mitjana, als quals ens referirem en els objectius, pertoca tractar d'establir unes conclusions sobre el treball realitzat, analitzant els fets i aspectes més rellevants que hem pogut observar, i extraient-ne, en la mesura del possible, algunes reflexions i preguntes. En primer lloc, volem remarcar que, a parer nostre, les Illes Balears feren part de l'Imperi

Romà d'Orient de forma efectiva, almenys des de la conquesta en el 534 fins a finals del segle VII. Com a prova tenim, per una banda, les fonts escrites en forma de descripció territorial dels territoris que conformen l'imperi (Marimon Ribas, 2014, p. 127) i, per altra, les fonts de naturalesa arqueològica a què hem fet referència al llarg del treball, com els segells de clara filiació imperial (Nadal Cañellas, 2006, p. 326-327) o d'altres restes materials amb evident relació amb l'Imperi Romà d'Orient (Aguiló Fiol et al., 2015; Gomila Gomila et al., 2016; Marimon Ribas, 2010; Riera Rullan et al., 1999). És evident que després de la conquesta del 534 hi hagué l'establiment d'algun tipus de control sobre l'arxipèlag, però no podem saber exactament fins a quin punt i fins quan es perllongà aquest control. Hi devia haver algun tipus de representant de l'autoritat imperial al territori, o almenys així ens ho donen a entendre les troballes dels dits segells. També hi ha proves concloents d'un important nivell d'ocupació i activitat dins les pròpies illes (Riera Rullan et al., 1999; Vallori Márquez, 2019), contrari al que es tendeix a pensar (Amengual i Batle, 2005, p. 89). Així ens ho demostren els diferents jaciments que s'han pogut identificar i les troballes realitzades (Marimon Ribas, 2018, p. 342-345).

Tot i aquestes afirmacions, no volem estendre la relació entre les Illes Balears i l'Imperi Romà d'Orient a moments en què no es poden confirmar. I és que l'escassetat de fonts i l'ambigüitat d'algunes de les que disposam, com també la manca d'evidències arqueològiques, no ens permeten afirmar el mateix de l'època compresa entre els segles VIII i IX. Si és ver que sembla que hi hagué algun tipus de dependència política nominal (Marimon Ribas, 2014, p. 345-346), no podem confirmar que aquesta relació tengués un efecte real sobre l'arxipèlag. Creiem que, per a poder dur a terme noves propostes o afirmacions, és necessari esperar que es produeixen noves troballes que ens permetin posar una mica de llum sobre aquesta incògnita.

Un altre aspecte a tenir en compte és la manca d'informació sobre els contactes i les relacions que van tenir les Balears amb entitats com els musulmans o els francs. Si bé hem dit que creiem en una filiació romana durant els segles VIII i IX, com a mínim nominal, no podem deixar de banda el fet que les autoritats insulars varen demanar ajuda als francs (Amengual i Batle, 1992, p. 461), cosa que ens pot donar alguna idea de la

situació en la qual es devien trobar les illes en relació a una encara possible pertinença a l'Imperi Romà d'Orient. També consideram d'interès aprofundir en la investigació dels possibles pactes establerts amb els musulmans, tant andalusins com africans, durant aquest període (Marimon Ribas, 2014, p. 136). Degut a que aquest tema podria tractar-se en un altre treball d'investigació completament separat, hem decidit no aprofundir en la qüestió, però sí, com a mínim, esmentar-la i fer menció a les evidències sobre això.

Finalment, voldríem plantejar una conclusió, que consideram important, que es pot extreure del conjunt del treball. I és que l'Alta Edat Mitjana a les Illes Balears és un període singular, ja que ens trobam amb el fet que, degut a que aquestes formaven part del regne vàndal, en el moment en que l'Imperi Romà d'Orient les annexiona al seu territori, es desvinculen de l'esdevenir històric hispànic, per passar a estar més vinculades a l'esdevenir històric nord-africà o sard. És interessant tenir en compte això, des del nostre punt de vista, ja que creiem que és un fet singular que no hem tornat a veure a la història de les nostres illes. És així com les Balears no rependrien la vinculació amb el mon polític peninsular fins a la conquesta andalusina del 903.

6. Bibliografia

- Aguiló Fiol, R. M., Conde León, E., & Amengual i Batle, J. (2015). *Les sivelles del Castell de Santueri. De l'antiguitat tardana a l'edat mitjana*. Museu de Mallorca.
- Amengual i Batle, J. (1992). *Els Orígens del Cristianisme a les Balears: Vol. I*. Nova Editorial Moll.
- Amengual i Batle, J. (2003). El segle V: de la romanitat política a la cultural a les Balears. *Mayurqa*, 29, 155-172.
- Amengual i Batle, J. (2005). Ubi pars graecorum est: medio milenio de historia relegada de las Baleares y las Pitiusas. *Pyrenae*, Vol. 2(36), 87-113.
- Amengual i Batle, J. (2022). *La història de Mallorca i les religions del llibre: les Balears de la tardana romanitat a la conquesta musulmana (903): Vol. I*. Llibres Ramon Llull.
- Amengual i Batle, J. (2023). *Gimnèsies, Pitiüses i Balears. Maiorica i Minorica*. Edicions Documenta Balear.
- Azzara, C. (2004). *Las invasiones bárbaras*. Editorial Universidad de Granada.
- Cameron, A. (1998). *El mundo mediterráneo en la Antigüedad tardía (395-600)*. CRÍTICA.
- Gomila Gomila, J., Amengual i Batle, J., Roser Nebot, N., & Aguiló Fiol, R. M. (2016). *Els anells del Castell de Santueri i un peu de canelobre bizantí*. Museu de Mallorca.
- Halsall, G. (2012). *Las migraciones bárbaras en occidente romano, 376-568*. Publicacions de la Universitat de València.
- Kennedy, H. (2007). *Las grandes conquistas árabes*. CRÍTICA.
- Marimon Ribas, P. (2010). Els castells roquers de Mallorca: dels orígens fins a la conquesta islàmica. *Historica*, 19, 1-10.
- Marimon Ribas, P. (2014). *Mallorca: de Roma a l'islam (123 aC - 903 dC)*. Lleonard Muntaner.
- Marimon Ribas, P. (2018). Mallorca en els confins de l'Imperi Bizantí: canvi, continuïtat i atzar. *Estudis Romànics (IEC)*, Vol. 40, 339-348.

- Nadal Cañellas, J. (2006). Las bulas de plomo bizantinas del Castillo de Santueri. *BSAL*, Vol. 62, 325-340.
- Riera Rullan, M. (2023). *Cabrera. Del paradís a l'infern*. Edicions Documenta Balear.
- Riera Rullan, M., Orfila, M., & Cau, M. Á. (1999). Els últims segles de Pollentia. *BSAL*, Vol. 55, 335-346.
- Vallori Márquez, B. (2019). *La ciutat romana de Palma: una topografia arqueològica*. Ajuntament de Palma.